

M. TVLLII CICERONIS

PRO

A. C A E C I N A

ORATIO DVODECIMA.

SI, quantum in agro, locisque desertis **I** audacia potest, tantum in foro atque in ju-^I diciis impudentia valeret: non minus nunc in causa cederet A. Cæcina Sex. Aebutii impudentiæ, quam tum in vi facienda cessit audaciæ. Verum & illud considerati hominis esse putavit, qua de re jure decertari oporteret, armis non contendere; & hoc constantis, qui cum vi & armis certare noluiſſet, eum jure, judicioque superare. Ac mihi quidem cum audax præcipue fuisse videtur Aebutius in convocandis hominibus & armandis, tum impudens in judicio: non solum quod in judicium venire ausus est, (nam id quidem, tametsi improbe fit in aperta re, tamen malitia est jam usitatum,) sed quod non dubitavit id ipsum, quod arguitur, confiteri. nisi

forte hoc rationis habuit, quoniam, si facta vis esset moribus, superior in possessione retinenda non fuisset; quia contra jus, moremque facta sit, A. Cæcinam cum amicis metu perterritum profugisse; nunc quoque in iudicio, si causa more, institutoque omnium defendatur, nos inferiores in agendo non futuros: sin a consuetudine recedatur, se, quo impudentius egerit, hoc superiorem discessurum. quasi vero aut in iudicio possit idem improbitas, quod in vi confidentia; aut non eo libentius tum audaciæ cesserimus, quo nunc
3 impudentiæ facillius obfisteremus. Itaque longe alia ratione, recuperatores, ad agendam causam hac actione venio, atque initio veneram. Tum enim nostræ causæ spes erat posita in defensione mea, nunc in confessione adversarii: tum in nostris, nunc vero in illorum testibus: de quibus ego antea laborabam, ne, si improbi essent, falsi aliquid dicerent; si probi existimarentur, quod dixissent, probarent: nunc sum animo æquissimo. Si enim sunt viri boni, me adjuvant, cum id iurati dicunt, quod ego injuratus insimulo. sin autem minus idonei; me non lædunt: cum, iis sive creditur, creditur hoc ipsum, quod nos arguimus; sive fides non habetur,

de adversarii testium fide derogatur. Verum-²
tamen cum illorum causæ actionem confide-⁴
ro; non video, quid impudentius dici possit.
cum autem vestram in iudicando dubitatio-
nem; vereor, ne id, quod videntur impu-
denter fecisse, astute & callide fecerint. Nam,
si negassent vim hominibus armatis esse fa-
ctam, facile honestissimis testibus in re per-
spicua tenerentur: sin confessi essent, & id,
quod nullo tempore jure fieri potest, tum ab
se jure factum esse defenderent; sperarunt,
id quod assecuti sunt, se injecturos vobis cau-
sam deliberandi & iudicandi justam moram
ac religionem. simul illud, quod indignissi-
mum est, futurum arbitrati sunt, ut in hac
causa non de improbitate Sex. Aebutii, sed
de jure civili iudicium fieri videretur. Qua⁵
in re, si mihi esset unius A. Cæcinæ causa
agenda, profiterer satis idoneum esse me de-
fensorem, propterea quod fidem meam, dili-
gentiamque præstarem: quæ cum sunt in
actore causæ, nihil est, in re præsertim aperta
ac simplici, quod excellens ingenium requi-
ratur. Sed cum de eo jure mihi dicendum
sit, quod pertineat ad omnes, quod constitu-
tum sit a majoribus, conservatum usque ad
hoc tempus; quo sublato non solum pars

aliqua juris deminuta, sed etiam vis ea, quæ juri maxime est adversaria, judicio confirmata esse videatur: video summi ingenii causam esse; non, uti demonstratur, quod ante oculos est, sed ne, si quis vobis error in tanta re sit objectus, omnes potius me arbitrentur causæ, quam vos religioni vestræ defuisse.

6 Quamquam ego mihi sic persuadeo, recuperatores, non vos tam propter juris obscuram, dubiamque rationem bis jam de eadem causa dubitasse, quam quod videtur ad summam illius existimationem hoc judicium pertinere, moram ad condemnandum acquisisse, simul & illi spatium ad sese colligendum dedisse. Quod quoniam jam in consuetudinem venit, & id viri boni, vestri similes, in judicando faciunt, reprehendendum fortasse minus, querendum vero magis etiam videtur: ideo quod omnia judicia, aut distrahendarum controversiarum, aut puniendorum maleficiorum causa reperta sunt: quorum alterum levius est, propterea quod & minus lædit, & sæpe disceptatore domestico dijudicatur: alterum est vehementissimum, quod & ad graviores res pertinet, & non honorariam operam amici, sed severitatem judicis ac vim requirit. Quod est gravius, & cujus rei causa maxime judicia

constituta sunt, id jam mala consuetudine dissolutum est. nam ut quæque res est turpissima; sic maxime & maturissime judicanda est: at ea, in qua existimationis periculum est, tardissime judicatur. Qui igitur convenit, quæ 3 causa fuerit ad constituendum iudicium, eandem moram esse ad iudicandum? Si quis, quod spondit, qua in re verbo se uno obligavit, id non facit, maturo iudicio, sine ulla religione iudicis condemnatur: qui per tutelam, aut societatem, aut rem mandatam, aut fiduciæ rationem, fraudavit quempiam, in eo, quo delictum majus est, eo poena est tardior. Est enim turpe iudicium. & facto quidem turpe. Videte igitur, quam inique accidat, quia 8 res indigna sit, ideo turpem existimationem sequi: quia turpis existimatio sequatur, ideo rem indignam non iudicari. At si quis mihi hoc iudex, recuperatorve dicat: *Potuisti enim leviori actione conflagere: potuisti ad tuum jus faciliore & commodiore iudicio pervenire. quare aut muta actionem, aut noli mihi instare, ut iudicem:* tamen is aut timidior videatur, quam fortis, aut cupidior, quam sapiens iudex esse æquum est, si aut mihi præscribat, quemadmodum meum jus persequar, aut ipse id, quod ad se delatum

fit, non audeat judicare. Etenim si prætor is, qui judicia dat, numquam petitori præstituit, qua actione illum uti velit: videte, quam iniquum sit, constituta jam re, judicem, quid agi potuerit, aut quid possit, non quid actum sit, quærere. Verumtamen nimis vestræ benignitati pareremus, si alia ratione jus nostrum recuperare possemus. Nunc vero quis est, qui aut vim armatis hominibus factam relinqui putet oportere, aut ejus rei levio- rem actionem nobis aliquam demonstrare possit? Ex quo genere peccati, ut illi clamitant, vel injuriarum, vel capitis judicia constituta sunt, in eo potestis atrocitatem nostram reprehendere, cum videatis nihil aliud actum, nisi possessionem per interdictum esse repetitam? Verum si vos existimationis illius periculum, si juris dubitatio tardiores fecit adhuc ad judicandum: alterius rei causam vosmetipsi jam vobis, sæpius prolato judicio, sustulistis; alterius ego vobis hodierno die causam profecto auferam, ne diutius de controversia nostra, ac de communi jure dubitetis. Et, si forte videbor altius initium rei demonstrandæ petisse, quam me ratio juris, & jus, de quo judicium est, & natura causæ coegerit, quæso ut ignoscatis. non enim minus

laborat A. Cæcina, ne summo jure egisse, quam ne certum jus non obtinuisse videatur.

M. Fulcinus fuit, recuperatores, e municipio Tarquiniensi, qui & domi suæ cum primis honestus existimatus est, & Romæ argentariam non ignobilem fecit. Is habuit in matrimonio Cæsenniam, eodem e municipio, summo loco natam & probatissimam feminam, sicut & vivus multis ipse rebus ostendit, & in morte sua testamento declaravit. Huic ¹¹ Cæsenniæ fundum in agro Tarquiniensi vendidit temporibus illis difficillimis solutionis. Cum uteretur dote uxoris numerata: quo mulieri esset res cautior, curavit, ut in eo fundo dos collocaretur. Aliquanto post, jam argentaria dissoluta, Fulcinus huic fundo uxoris continentia quædam prædia atque adjuncta mercatur. Moritur Fulcinus: (multa enim, quæ sunt in re, quia remota sunt a causa, prætermittam:) testamento facit heredem, quem habebat e Cæsennia filium: usumfructum omnium bonorum suorum Cæsenniæ legat, ut frueretur una cum filio. Magnus honos viri, ¹² jucundus mulieri fuisset, si diuturnum esse licuisset. frueretur enim bonis cum eo, quem suis bonis heredem esse capiebat, & ex quo maximum fructum ipsa capiebat. Sed hunc

fructum mature fortuna ademit. nam brevi tempore M. Fulcinius adolescens mortuus est: heredem P. Cæsennium fecit: uxori grande pondus argenti, matrique partem bonorum majorem legavit. Itaque in partem mulie-

13 res vocatæ sunt. Cum esset hæc auctio he-

5 reditaria constituta; Aebutius iste, qui jamdiu Cæsenniae viduitate ac solitudine aleretur, ac se ejus in familiaritatem insinuasset hac ratione, ut cum aliquo suo compendio negotia mulieris, si qua acciderent, controversiasque susciperet: versabatur quoque eo tempore in his rationibus auctiois & partitionis; atque etiam se ipse inferebat & intrudebat; & in eam opinionem Cæsenniam adducebat, ut mulier imperita nihil putaret agi

14 callide posse, ubi non adesset Aebutius. Quam personam jam ex quotidiana cognoscitis vita, recuperatores, mulierum assentatoris, cognitoris viduarum, defensoris nimium litigiosi, conciti ad rixam, inepti ac stulti inter viros, INTER MULIERES PERITI JURIS, ET CALLIDI: hanc personam imponite Aebutio. Is enim Cæsenniae fuit Aebutius. Ne forte quæeratis, num propinquus? nihil alienius. amicus, aut a patre, aut a viro traditus? nihil minus. Quis igitur? ille, quem

supra deformavi: voluntarius amicus mulieris, non necessitudine aliqua, sed ficto officio, simulataque sedulitate conjunctus; magis opportuna opera nonnumquam, quam aliquando fideli. Cum esset, ut dicere institueram, 15 constituta auctio Romæ, suadebant amici, cognatique Cæsennæ, id quod ipsi quoque mulieri in mentem veniebat; quoniam potestas esset emendi fundum illum Fulcinianum, qui fundo ejus antiquo continens esset, nullam esse rationem, amittere ejusmodi occasionem; cum præsertim pecunia ex partitione deberetur: nusquam eam posse melius collocari. Itaque mulier facere constituit: mandat ut fundum sibi emat. Cui tandem? cui putatis? an non in mentem venit omnibus hominis illius, ad hoc munus & ad omnia mulieris negotia parati, sine quo nihil satis caute, nihil satis callide agi posset? Recte attenditis. Aebutio negotium datur. Adest ad tabulam. licetur Aebutius. deterrentur emtores multi, partim gratia Cæsennæ, partim etiam pretio. Fundus addicitur Aebutio: pecuniam argentario promittit Aebutius: quo testimonio nunc vir optimus utitur, sibi emptum esse. quasi vero aut nos ei negemus additum, aut tum quisquam fuerit, qui dubitaret,

quin emeretur Cæsenniae, cum id plerique
 scirent; omnes fere audissent; hi conjectura
 assequi possent, cum pecunia Cæsenniae ex illa
 hereditate deberetur; eam porro in prædiis
 collocari maxime expediret: essent autem
 prædia, quæ mulieri maxime convenirent: ea
 venirent: liceretur is, quem Cæsenniae dare
 operam nemo miraretur: sibi emere nemo
 17 posset suspicari. Hac emtione facta, pecunia
 solvitur a Cæsennia: cujus rei putat iste ratio-
 nem reddi non posse, quod ipse tabulas aver-
 terit; se autem habere argentarii tabulas, in
 quibus sibi expensa pecunia lata sit, accepta-
 que relata: quasi id aliter fieri oportuerit.
 Cum omnia ita facta essent, quemadmodum
 nos defendimus, Cæsennia fundum possedit,
 locavitque: neque ita multo post A. Cæcinæ
 nupsit. Ut in pauca conferam, testamento
 facto mulier moritur. facit heredem ex deunce
 & femuncia Cæcinam: ex duabus sextulis
 M. Fulcinium, libertum superioris viri: Aebu-
 tio sextulam adspersit. Hanc sextulam illa
 mercedem isti esse voluit assiduitatis & mole-
 stiae, si quam susceperat. Iste autem hac sex-
 tula se ansam retinere omnium controversia-
 7 rum putat. Jam principio ausus est dicere,
 18 non posse heredem esse Cæsenniae Cæcinam:

quod is deteriore jure esset, quam ceteri ci-
ves, propter incommodum Volaterranorum,
calamitatemque civilem. Itaque homo timi-
dus, imperitusque, qui neque animi, neque
consilii satis haberet, non putavit esse tanti
hereditatem, ut de civitate in dubium veni-
ret: concessit, credo, Aebutio, quantum vel-
let, de Cæsenniae bonis ut haberet: immo, ut
viro forti ac sapienti dignum fuit, ita calum-
niam, stultitiamque obtrivit ac contudit. In 19
possessione honorum cum esset, & cum ipse
sextulam suam nimium exaggeraret, nomine
heredis arbitrum familiae eriscundae postu-
lavit. atque illis paucis diebus, posteaquam
videt, nihil se ab A. Cæcina posse litium ter-
rore abradere; homini Romæ in foro denun-
tiat, fundum illum, de quo ante dixi, cujus
istum emtorem demonstravi, fuisse mandatu
Cæsenniae, suum esse, seque sibi emisse. Quid
ais? tuus ille fundus est, quem sine ulla
controversia quadriennium, hoc est, ex quo
tempore fundus venit, quoad vixit, possedit
Cæsennia? Ufus enim, inquit, ejus, & fru-
ctus fundi, testamento viri, fuerat Cæsenniae.
Cum hoc novæ litis genus tam malitiose in- 20
tenderet, placuit Cæcinæ, de amicorum sen-
tentia, constituere, quo die in rem præsentem

veniretur, & de fundo Cæcina moribus deduceretur. Colloquuntur. dies ex utriusque commodo sumitur. Cæcina cum amicis ad diem venit in castellum Axiam: ex quo loco fundus is, de quo agitur, non longe abest. Ibi certior fit a pluribus, homines permultos, liberos atque servos, coëgisse & armasse Aebutium. Cum id partim mirarentur, partim non crederent: ecce ipse Aebutius in castellum venit. denuntiat Cæcinæ, se armatos habere: abiturum eum non esse, si accessisset. Cæcinæ placuit, & amicis, quoad videretur
21 salvo capite fieri posse, experiri. Tum de castello descendunt: in fundum proficiscuntur. Videtur temere commissum: verum, ut opinor, hoc fuit causæ. tam temere istum recommissurum, quam verbis minitabatur, nemo putavit. Atque iste ad omnes introitus, qua adiri poterat non modo in eum fundum, de quo controversia erat, sed etiam in illum proximum, de quo nihil ambigebatur, armatos homines opponit. Itaque primo cum in antiquum fundum ingredi vellet, quod ea proxime accedi poterat, frequentes armati obstiterunt.
22 Quo loco depulsus Cæcina, tamen, qua potuit, ad eum fundum profectus est, e quo, ex conventu, vim fieri oportebat. ejus
autem

autem fundi extremam partem oleæ directo ordine definiunt. Ad eas cum accederetur, iste cum omnibus copiis præsto fuit, servumque suum, nomine Antiochum, ad se vocavit, & clara voce imperavit, ut eum, qui illum olearum ordinem intrasset, occideret. Homo, mea sententia, prudentissimus Cæcina, tamen in hac re plus mihi animi, quam consilii videtur habuisse. Nam cum & armatorum multitudinem videret, & eam vocem Aebutii, quam commemoravi, audisset: tamen accessit propius, & jam ingrediens intra finem ejus loci, quem oleæ terminabant, impetum armati Antiochi, ceterorumque tela atque incursus refugit. Eodem tempore se in fugam conferunt una amici, advocatique ejus, metu perterriti, quemadmodum illorum testem dicere audistis. His rebus ita gestis, P. Dola-²³ bella prætor interdixit, ut est consuetudo, DE VI, HOMINIBVS ARMATIS, sine ulla exceptione, tantum, ut, unde dejecisset, restitueret. Restituisse se, dixit. Sponsio facta est. Hac de sponsione vobis judicandum est.

Maxime fuit optandum Cæcinæ, recuperatores, ut controversiæ nihil haberet: secundo loco, ut ne cum tam improbo homine:

tertio, ut cum tam stulto haberet. Etenim non minus nos stultitia illius sublevat, quam lædit improbitas. improbus fuit, quod homines coëgit, armavit: coactis, armatisque vim fecit. Læsit in eo Cæcinam. sublevavit ibidem. Nam in eas ipsas res, quas improbissime fecit, testimonia sumsit, & eis in causa testi-
 24 moniis utitur. Itaque mihi certum est, recuperatores, antequam ad meam defensionem, meosque testes venio, illius uti confessione & testimoniis. Quid confitetur, atque ita libenter confitetur, ut non solum fateri, sed etiam profiteri videatur, recuperatores? Convocavi homines: coëgi: armavi: terrore mortis ac periculo capitis, ne accederes, obstiti: ferro, inquit, ferro, (& hoc dicit in iudicio,) te rejeci atque perterrui. Quid? testes quid ajunt? P. Vetilius, propinquus Aebutii, se Aebutio cum armatis servis venisse advocatum. Quid præterea? fuisse complures armatos. Quid aliud? minatum esse Aebutium Cæcinæ. Quid ego de hoc teste dicam, nisi hoc, recuperatores, ut idcirco non minus ei credatis, quod homo minus idoneus habetur: sed ideo credatis, quod ex illa parte id dicit,
 25 quod illi causæ maxime est alienum? A. Terentius, alter testis, non modo Aebutium,

sed etiam se ipsum arguit. In Aebutium hoc dicit, armatos homines fuisse: de se autem hoc prædicat, Antiocho, Aebutii servo, imperasse, ut in Cæcinam advenientem cum ferro invaderet. Quid loquar amplius hoc de homine? in quem ego dicere, cum rogarer a Cæcina, numquam volui, ne arguere illum rei capitalis viderer; de eo dubito nunc, quomodo aut loquar, aut taceam, cum ipse hoc de se juratus prædicet. Deinde L. Cælius non 26 solum Aebutium cum armatis dixit fuisse compluribus, verum etiam cum advocatis perpaucis eo venisse Cæcinam. De hoc ego 10 teste detraham; cui æque atque meo testi ut credatis, postulo? P. Memmius secutus est, qui suum non parvum beneficium commemoravit in amicos Cæcinæ, quibus sese viam per fratris sui fundum dedisse dixit, qua effugere possent, cum essent metu omnes perterriti. Huic ego testi gratias agam, quod & in re misericordem se præbuit, & in testimonio religiosum. A. Atilius, & ejus filius L. Atilius, 27 & armatos ibi fuisse, & se suos armatos adduxisse dixerunt. etiam hoc amplius: cum Aebutius Cæcinæ malum minaretur, ibi tum Cæcinam postulasse, ut moribus deductio fieret. Hoc idem P. Rutilius dixit, & eo libentius

dixit, ut aliquo in iudicio ejus testimonio creditum putaretur. Duo præterea testes nihil de vi, sed de re ipsa atque emtione fundi dixerunt: P. Cæsennius, auctor fundi, non tam auctoritate gravi, quam corpore, & argentarius Sex. Clodius, cui nomen est Phormio, nec minus niger, nec minus confidens, quam ille Terentianus est Phormio, nihil de vi dixerunt, nihil præterea, quod ad vestrum iudicium pertineret. Decimo vero loco testis expectatus, & ad extremum reservatus, dixit, senator populi Romani, splendor ordinis, decus atque ornamentum iudiciorum, exemplar antiquæ religionis, Fidiculanus Falcula: qui cum ita vehemens, acerque venisset, ut non modo Cæcinam perjurio suo læderet, sed etiam mihi videretur irasci; ita eum placidum, mollemque reddidi, ut non auderet, sicut meministis, iterum dicere, quot millia fundus suus abesset ab urbe. Nam cum dixisset, minus abesse LIII, populus cum risu acclamavit, ipsa esse. memineraut enim omnes, quantum in Albiano iudicio accepisset. In eum quid dicam, nisi id, quod negare non possit? venisse in consilium publicæ quæstionis, cum ejus consilii iudex non esset: & in eo consilio, cum causam non audisset, &

potestas esset ampliandi, dixisse SIBI LI-
 QUERE: dum incognita re judicare voluif-
 set, maluisse condemnare, quam absolvere:
 cum, si uno minus damnarent, condemnari
 reus non posset, non ad cognoscendam cau-
 sam, sed ad explendam damnationem præsto
 fuisse. Utrum gravius aliquid in quempiam
 dici potest, quam ad hominem condemnan-
 dum, quem numquam vidisset, neque audif-
 set, adductum pretio esse? An certius quid-
 quam objici potest, quam quod is, cui obji-
 citur, ne nutu quidem infirmare conatur?
 Verumtamen is testis, ut facile intelligeretis, 30
 eum non adfuisse animo, cum ab illis causa
 ageretur, testesque dicerent; sed tantisper de
 aliquo reo cogitasse: cum omnes ante eum
 dixissent testes, armatos cum Aebutio fuisse
 complures; solus dixit, non fuisse. Visus est
 mihi primo veterator intelligere præclare,
 quid causa optaret: & tantummodo errare,
 quod omnes testes infirmaret, qui ante eum
 dixissent: cum subito ecce idem, qui solet,
 suos solos servos armatos fuisse dixit. Quid II
 huic tu homini facias? nonne concedas in-
 terdum, ut excusatione summæ stultitiæ, sum-
 mæ improbitatis odium deprecetur? Utrum, 31
 recuperatores, his testibus non credidistis,

cum, quid liqueret, non habuistis? At controversia non erat, quin verum dicerent. An in coacta multitudine, in armis, in telis, in præfenti metu mortis, perspicuoque periculo cædis, dubium vobis fuit, utrum esse vis aliqua videretur, necne? Quibus igitur in rebus vis intelligi potest, si in his non intelligitur? An vero illa defensio vobis præclara visa est? Non dejeci, sed obstiti. non enim te sum passus in fundum ingredi: sed armatos homines opposui: ut intelligeres, si in fundo pedem posuisses, statim tibi esse pereundum. Quid ais? is, qui armis perterritus, fugatus, pulsus est, non videtur esse dejectus?

32 Posterius de verbo videbimus: nunc rem ipsam ponamus; quam illi non negant: & ejus rei jus, actionemque quæramus.

Est hæc res posita, quæ ab adversario non negatur: Cæcinam, cum ad constitutam diem, tempusque venisset, ut vis ac deductio moribus fieret, pulsum, prohibitumque esse vi, coactis hominibus & armatis. Cum hoc confet, ego homo imperitus juris, ignarus negotiorum ac litium, hanc puto me habere actionem, ut per interdictum, meum jus teneam, atque injuriam tuam persequar. Fac in hoc errare me, nec ullo modo posse per hoc

interdictum id assequi, quod velim: te uti in hac re magistro volo. Quæro, sitne aliqua³³ hujus rei actio, an nulla. Convocari homines propter possessionis controversiam non oportet: armari multitudinem, juris retinendi causa, non convenit: nec juri quidquam tam inimicum, quam vis: nec æquitati quidquam tam infestum est, quam convocati homines & armati. Quod cum ita sit, resque ejusmodi¹² sit, ut in primis magistratibus animadvertenda esse videatur, iterum quæro, sitne ejus rei aliqua actio, an nulla. Nullam esse dices? audire cupio: qui in pace & otio, cum manum fecerit, copias pararit, multitudinem hominum coëgerit, armarit, instruxerit, homines inermes, qui ad constitutum experiundi juris gratia venissent, armis, viris, terrore, periculoque mortis repulerit, fugarit, averterit, hoc dicat: Feci equidem, quæ dicitis, omnia: & ea sunt & turbulenta, & temeraria, & periculosa. Quid ergo est? impune³⁴ feci. Nam, quod agas mecum ex jure civili ac prætorio, non habes. Itane vero, recuperatores? hoc vos audietis? & apud vos dici patiemini sæpius? cum majores nostri tanta diligentia, prudentiaque fuerint, ut omnia omnium non modo tantarum rerum, sed etiam

tenuissimarum jura statuerint, persequuti-
que sint; hoc genus unum, vel maximum,
prætermitterent: ut, si qui me exire domo
mea coëgissent armis, haberem actionem; si
qui introire prohibuissent, non haberem?
Nondum de Cæcinæ causa disputo, nondum
de jure possessionis nostræ loquor: tantum de
35 tua defensione, C. Piso, queror. Quando ita
dicis, & ita constituis, Si Cæcina, cum in
fundo esset, inde dejectus esset, tum per hoc
interdictum eum restitui oportuisse: nunc
vero dejectum nullo modo esse inde, ubi non
fuerit; hoc interdicto nihil nos affecutos esse:
quæro, si te hodie domum tuam redeuntem
coacti homines & armati, non modo limine,
tectoque ædium tuarum, sed primo aditu,
vestibuloque prohibuerint, quid acturus sis.
Monet amicus meus te, L. Calpurnius, ut
idem dicas, quod ipse antea dixit, injuria-
rum. Quid id ad causam possessionis? quid
ad restituendum eum, quem oportet restitui?
quid denique ad jus civile, aut ad actoris no-
tionem & ad animadversionem? Ages inju-
riarum? Plus tibi ego largiar. non solum
egeris, verum etiam condemnaris licet: num-
quid magis possidebis? actio enim injuriarum
non jus possessionis assequitur, sed dolorem

imminutæ libertatis iudicio, pœnaque mitigat. Prætor interea, Pifo, tanta de re tacebit? quemadmodum te restituat in ædes tuas, 13 non habebit? Qui dies totos aut vim fieri vetat, aut restitui factam jubet: qui de fossis, de cloacis, de minimis aquarum, itinerumque controversiis interdicit, is repente obmutescet? in atrocissima re quod faciat, non habebit? &, C. Pifone domo, tectisque suis prohibito, prohibito, inquam, per homines coactos & armatos, prætor quemadmodum more & exemplo opitulari possit, non habebit? Quid enim dicet? aut quid tu, tam insigni accepta injuria, postulabis? Unde vi prohibitus sis? nemo umquam interdixit. novum est, non dico inusitatum, verum omnino inauditum. Unde dejectus? Quid proficies, cum illi hoc respondebant tibi, quod tu nunc mihi: armatos tibi obstitisse, ne in ædes accederes: dejici porro nullo modo potuisse, qui non accesserit? Dejicior ego, inquis, si 37 quis meorum dejicitur omnino. Jam bene agis. a verbis enim recedis, & æquitate uteris. nam verba ipsa si sequi volumus, quomodo tu dejiceris, cum servus tuus dejicitur? Verum ita est, uti dicis. te dejectum debeo intelligere, etiamsi tactus non fueris.

nonne? Age nunc, si ne tuorum quidem quisquam loco motus erit, atque omnes in ædibus adservati ac retenti: tu solus prohibitus, & a tuis ædibus vi atque armis perterritus: utrum hanc actionem habebis, qua nos usi sumus, an aliam quampiam, an omnino nullam? Nullam esse actionem dicere in re tam insigni, tamque atroci, neque prudentiæ, neque auctoritatis tuæ est. alia si qua forte est, quæ nos fugerit, dic, quæ sit. 38 cupio discere. Hæc si est, qua nos usi sumus; te iudice, vincamus necesse est. Non enim vereor, ne hoc dicas, in eadem causa, eodem interdicto, te oportere restitui, Cæcinam non oportere. Etenim cui perspicuum non sit, ad incertum revocari bona, fortunas, possessiones omnium, si ulla ex parte sententia hujus interdicti deminuta aut infirmata sit? si auctoritate virorum talium vis armatorum hominum iudicio approbata videatur: in quo iudicio non de armis dubitatum, sed de verbis quæsitum esse dicatur? Isne apud vos obtinebit causam suam, qui se ita defenderit: Ejeci ego te armatis hominibus, non dejeci: ut tantum facinus non in æquitate defensionis, sed in una littera 39 latuisse videatur? Hujusce rei vos statuetis

nullam esse actionem, nullum experiundi jus
 constitutum, qui obstiterit armatis homini-
 bus? qui multitudine coacta, non introitu,
 sed omnino aditu quempiam prohibuerit?
 Quid ergo? hoc, quam habet vim? ut illa **I4**
 res aliquid aliqua ex parte differre videatur,
 utrum, pedem cum intulero, atque in pos-
 sessionem vestigium fecero, tum expellar at-
 que dejiciar: an, quum eadem vi, atque iis-
 dem armis, mihi ante occurratur, ne non
 modo intrare, verum etiam adspicere, aut
 adspirare possim? qui hoc ab illo differt? ut
 ille cogatur restituere, qui ingressum expu-
 lerit: ille, qui ingredientem repulerit, non
 cogatur? Videte, per deos immortales! quod **40**
 jus nobis, quam conditionem vobismetipsis,
 quam denique civitati legem constituere ve-
 litis. Hujusce generis una est actio per hoc
 interdictum, quo nos usi sumus, constituta.
 ea si nihil valet, aut si ad hanc rem non per-
 tinet; quid negligentius, aut quid stultius
 majoribus nostris dici potest, qui aut tantæ
 rei prætermiserint actionem, aut eam consti-
 tuerint, quæ nequaquam satis verbis cau-
 sam & rationem juris amplecteretur? Peri-
 culosum est dissolvi hoc interdictum: est
 captiosum omnibus, rem ullam constitui

ejusmodi, quæ, cum armis gesta sit, rescindi jure non possit. verumtamen est turpissimum illud, tantæ stultitiæ prudentissimos homines condemnari, ut vos judicetis, hujus rei atque actionis in mentem majoribus nostris non venisse.

41 Queramus, inquit, licet: tamen hoc interdicto Aebutius non tenetur. Quid ita? Quod vis Cæcinæ facta non est. Dicitur in hac causa potest, ubi arma fuerint, ubi coacta hominum multitudo, ubi instructi & certis locis cum ferro homines collocati, ubi minæ, pericula, terroresque mortis, ibi vim non fuisse? Nemo, inquit, occisus est, neque fauciatus. Quid ais? cum de possessionis controversia, & de privatorum hominum contentione juris loquamur, tu vim negabis esse factam, si cædes & occisio facta non erit? Ego exercitus maximos, sæpe pulsos & fugatos esse dico, terrore ipso, impetuque hostium, sine cujusquam non modo morte, I5 verum etiam vulnere. Etenim, recuperato-
42 res, non ea sola vis est, quæ ad corpus nostrum, vitamque pervenit, sed etiam multo major ea, quæ, periculo mortis injecto, formidine animum perterritum, loco sæpe & certo de statu demovet. Itaque faucii sæpe

homines, cum corpore debilitantur, animo tamen non cedunt, neque eum relinquunt locum, quem statuerint defendere: at alii pelluntur integri: ut non dubium sit, quin major adhibita vis ei sit, cujus animus sit perterritus, quam illi, cujus corpus vulneratum sit. Quod si vi pulsos dicimus exercitus 43 esse eos, qui metu ac tenui sæpe suspicione periculi fugerunt: & si non solum impulsu scutorum, neque conflictu corporum, neque ictu cominus, neque coniectione telorum, sed sæpe clamore ipso militum, aut instructione, aspectuque signorum magnas copias pulsas esse, & vidimus, & audivimus; quæ vis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur? & quod vehemens in re militari putatur, id leve in jure civili judicabitur? & quod exercitus armatos movet, id advocacionem togatorum non videbitur movisse? & vulnus corporis magis istam vim, quam terror animi declarabit? & fauciatio quæretur, cum fugam factam esse constabit? Tuus enim 44 testis hoc dixit, metu perterritis nostris advocatis, locum se, qua effugerent, demonstrasse. Qui non modo ut fugerent, sed etiam ipsius fugæ tutam viam quæsierunt, his vis adhibita non videbitur? Quid

igitur fugiebant? propter metum. Quid metuebant? vim videlicet. Potestis igitur principia negare, cum extrema conceditis? Fugisse perterritos confitemini: causam fugæ dicitis eandem, quam omnes intelligimus, arma, multitudinem hominum, incurfionem atque impetum armatorum: hæc ubi conceduntur esse facta, ibi vis facta negabitur?

45 At vero hoc quidem jam vetus est, & majorum exemplo multis in rebus usitatum: cum ad vim faciendam veniretur, si quos armatos quamvis procul conspexissent, ut statim testificati discederent, optime sponfionem facere possent, NI ADVERSVS EDICTVM PRAETORIS VIS FACTA ESSET. Itane vero? scire, esse armatos, fatis est, ut vim factam probes: in manus eorum incidere, non est fatis? Adfpectus armatorum ad vim probandam valebit: incurfus & impetus non valebit? qui abierit, facilius sibi vim factam probabit, quam qui effugerit?

46 At ego hoc dico: si, ut primo in castello Cæcinæ dixit Aebutius, se homines coëgisse & armasse, neque illum, si eo accessisset, abiturum, statim Cæcina discessisset; dubitare vos non debuisse, quin Cæcinæ facta vis esset. si vero, simulac procul conspexit

armatos, recessisset, eo minus dubitaretis. Omnis enim vis est, quæ periculo aut decedere nos alicunde cogit, aut prohibet accedere. Quodsi aliter statuetis: videte, ne hoc vos statuatis, qui vivus discesserit, ei vim non esse factam: ne hoc omnibus, in possessionum controversiis, præscribatis, ut confliendum sibi, & armis decertandum putent: ne, quemadmodum in bello pœna ignavis ab imperatoribus constituitur, sic in iudiciis deterior causa sit eorum, qui fugerint, quam qui ad extremum usque contenderint. Cum de jure & legitimis hominum contro-⁴⁷versis loquimur, & in his rebus vim nominamus, pertenuis vis intelligi debet. Vidi armatos, quamvis paucos: magna vis est. decessi unius hominis telo perterritus: dejectus, detrususque sum. Hoc si ita statuetis: non modo non erit, cur depugnare quisquam posthac, possessionis causa, velit: sed ne illud quidem, cur repugnare. Sin autem vim sine cæde, sine vulneratione, sine sanguine, nullam intelligetis: statuetis, homines possessionis cupidiores, quam vitæ esse oportere. Age vero, de vi te ipsum habebo ¹⁷judicem, Aebutii. responde, si tibi videtur.⁴⁸
In fundum Cæcina utrum noluit tandem,

an non potuit accedere? cum te obstitisse & repulisse dicis, certe hunc voluisse concedis. Potes igitur dicere, non ei vim fuisse impedimento, cui, cum cuperet, eoque consilio venisset, per homines coactos non sit licitum accedere? Si enim id, quod maxime voluit, nullo modo potuit: vis profecto quædam obstiterit necesse est: aut tu dic, quamobrem, cum vellet accedere, non accesserit.

49 Jam vim factam negare non potes: dejectus quemadmodum sit, qui non accesserit, id quæritur. demoveri enim & depelli de loco necesse est eum, qui dejiciatur. id autem accidere ei qui potest, qui omnino in eo loco, unde se dejectum esse dicit, numquam fuit? Quodsi fuisset, & ex eo loco, metu permotus, fugisset, cum armatos vidisset: diceresne esse dejectum? Opinor. An tu, qui tam diligenter & tam callide verbis controversias, non æquitate, dijudicas: & jura non utilitate communi, sed litteris exprimis: poterisne dicere, dejectum esse eum, qui tactus non erit? Quid? detrusum dices? nam eo verbo antea prætores in hoc interdicto uti solebant. Quid ais? potestne detrudi quisquam, qui non attingitur? nonne, si verbum sequi volumus, hoc intelligamus necesse

neceſſe eſt, eum detrudi, cui manus afferantur? neceſſe eſt, inquam, ſi ad verbum rem volumus attingere, neminem ſtatu detrufum, qui non adhibita vi, manu demotus & actus præceps intelligatur. Dejectus vero qui poteſt 50 eſſe quiſquam, niſi in inferiorem locum de ſuperiore motus? poteſt pulſus, fugatus, ejectus denique: illud vero nullo modo poteſt, dejectus eſſe quiſquam, non modo qui tactus non ſit, ſed ne æquo quidem & plano loco. Quid ergo? hoc interdictum putamus eorum eſſe cauſa compoſitum, qui ſe præcipitatos ex locis ſuperioribus dicerent? eos enim vere poſſumus dicere eſſe dejectos.

An non, cum voluntas, & conſilium, & 18 ſententia interdicti intelligatur, impudentiam ſummam, aut ſtultitiam ſingularem putabimus, in verborum errore verſari: rem, & cauſam, & utilitatem communem non relinquere ſolum, ſed etiam prodere? An hoc du- 51 bium eſt, quin neque verborum tanta copia ſit, non modo in noſtra lingua, quæ dicitur eſſe inops: ſed ne in alia quidem ulla, res ut omnes ſuis certis ac propriis vocabulis nominentur? neque vero quidquam opus ſit verbis, cum ea res, cujus cauſa verba quæſita ſint, intelligatur? Quæ lex, quod ſenatusconſultum,

quod magistratus edictum, quod fœdus, aut pactio, quod (ut ad privatas res redeam) testamentum: quæ judicia, aut stipulationes, aut pacti & conventi formula non infirmari aut convelli potest, si ad verba rem deflectere velimus: consilium autem eorum, qui scripserunt, & rationem, & auctoritatem relinqua-

52 mus? Sermo mehercule & familiaris & quotidianus non cohærebit, si verba inter nos aucupabimur. denique imperium domesticum nullum erit, si servulis hoc nostris concesserimus, ut ad verba nobis obediant: non ad id, quod ex verbis intelligi possit, obtemperent. Exemplis nunc uti videlicet mihi necesse est harum rerum omnium? Non occurrat unicuique vestrûm aliud alii in omni genere exemplum, quod testimonio sit, non ex verbis aptum pendere jus, sed verba servire

53 hominum consiliis & auctoritatibus? Ornate & copiose L. Crassus, homo longe eloquentissimus, paulo ante, quam nos in forum venimus, iudicio centumvirali hanc sententiam defendit, & facile, cum contra eum prudentissimus homo, Q. Mucius, diceret, probavit omnibus, M'. Curium, qui heres institutus esset ita, *mortuo postumo filio*; cum filius non modo non mortuus, sed ne natus quidem

esset, heredem esse oportere. Quid? verbis
 fatis hoc cautum erat? minime. Quæ res
 igitur valuit? voluntas: quæ si tacitis nobis
 intelligi posset, verbis omnino non uteremur:
 quia non potest; verba reperta sunt, non
 quæ impedirent, sed quæ indicarent volunta-
 tem. Lex usum auctoritatem fundi jubet esse **19**
 biennium. At utimur eodem jure in ædibus, ⁵⁴
 quæ in lege non appellantur. Si via fit im-
 munita, jubet, qua velit, agere jumentum.
 potest hoc ex verbis intelligi, licere, si via
 fit in Brutiis immunita, agere, si velit, ju-
 mentum per M. Scauri Tusculanum. Actio est
 in auctorem præsentem his verbis, **Q V A N -**
D O Q V I D E M T E I N J V R E C O N S P I C I O .
 Hac actione Appius ille Cæcus uti non posset,
 si tam vere homines verba conspectarentur, ut
 rem, cujus causa verba sunt, non considera-
 rent. Testamento si recitatus heres esset pu-
 pillus Cornelius, isque jam annos **x x** habe-
 ret; vobis interpretibus amitteret heredita-
 tem. Veniunt in mentem mihi permulta: vo- **55**
 bis plura, certo scio. verum, ne nimium multa
 complectamur, atque ab eo, quod propofi-
 tum est, longius aberret oratio: hoc ipsum
 interdictum, de quo agitur, consideremus.
 Intelligetis enim in eo ipso, si in verbis jus

constituamus, omnem utilitatem nos hujus
interdicti, dum versuti & callidi volumus esse,
amissuros. VNDE TV, AVT FAMILIA,
AVT PROCVRATOR TVVS. Si me villi-
cus tuus solus dejecisset: non familia de-
jecisset, ut opinor, sed aliquis de familia. Recte
igitur diceres te restituisse? quippe. Quid
enim facilius est, quam probari iis, qui La-
tine sciant, in uno servulo familiæ nomen
non valere? Si vero ne habeas quidem ser-
vum, præter eum, qui me dejecerit: clames
videlicet, Si habeo familiam, a familia mea
fateor te esse dejectum. neque dubium est,
quin, si ad rem judicandam verbo ducimur,
non re, familiam intelligamus, quæ constet
ex servis pluribus; quin unus homo, familia
non fit. verbum certe hoc non modo postu-
36 lat, sed etiam cogit. At verò ratio juris, in-
terdictique vis, & prætorum voluntas, &
hominum prudentium consilium & auctoritas,
respuat hanc defensionem, & pro nihilo putet.
20 Quid ergo? isti homines Latine non loquun-
tur? immo vero tantum loquuntur, quantum
est satis ad intelligendam voluntatem: cum
sibi hoc proposuerint, ut, sive me tu de-
jeceris, sive tuorum quispiam, sive servo-
rum, sive amicorum, ut servos non numero

distinguant, sed appellent uno familiæ nomine. De liberis autem quisquis est, procura- 57
toris nomine appelletur: non quo omnes sint
aut appellentur procuratores, qui negotii
nostri aliquid gerant; sed in hac re, cognita
sententia interdicti, verba subtiliter exquiri
omnia noluerunt. Non enim alia causa est
æquitatis in uno servo, & in pluribus: non
alia ratio juris in hoc genere duntaxat, utrum
me tuus procurator dejecerit is, qui legitime
procurator dicitur omnium rerum ejus, qui
in Italia non sit, absitve reipublicæ causa,
quasi quidam pæne dominus, hoc est, alieni
juris vicarius: an tuus colonus, aut vicinus,
aut cliens, aut libertus, aut quivis, qui illam
vim, dejectionemque, tuo rogatu, aut tuo
nomine, fecerit. Quare, si ad eum restitu- 58
dum, qui vi dejectus est, eandem vim habet
æquitatis ratio: ea intellecta, certe nihil ad
rem pertinet, quæ verborum vis sit ac nomi-
num. Tam restitues, si tuus me libertus de-
jecerit, nulli tuo præpositus negotio, quam
si procurator dejecerit: non quo omnes sint
procuratores, qui aliquid nostri negotii ge-
runt; sed quod in hac re quæri nihil attinet.
Tam restitues, si unus servulus, quam si fa-
milia dejecerit universa: non quo idem sit

fervulus unus, quod familia; verum quia non, quibus verbis quidque dicatur, quæritur, sed quæ res agatur. Etiam, ut jam longius a verbo recedamus, ab æquitate ne tantulum quidem; si tuus servus nullus fuerit, sed omnes alieni, ac mercenarii; tamen & ipsi tuæ familiæ genere & nomine continebuntur.

21 Perge porro hoc idem interdictum sequi,

⁵⁹ H O M I N I B V S C O A C T I S. Neminem coëgeris: ipsi convenerint sua sponte. certe cogit is, qui congregat homines & convocat. coacti sunt ii, qui ab aliquo sunt unum in locum congregati. Si non modo convocati non sunt, sed ne convenerunt quidem: sed ii modo fuerunt, qui etiam antea, non, vis ut fieret, verum colendi, aut pascendi causa, esse in agro consueverant; defendes, homines coactos non fuisse: & verbo quidem superabis, me ipso iudice; re autem, ne confites quidem ullo iudice. Vim enim multitudinis restitui voluerunt, non solum convocatæ multitudinis: sed, quia plerumque, ubi multitudine opus est, homines cogi solent, ideo de coactis compositum interdictum est: quod, etiamsi verbo differre videbitur, re tamen erit unum, & omnibus in causis idem valebit, in quibus perspicitur una atque eadem

causa æquitatis. ARMATISVE. Quid dice-⁶⁰
 mus? armatos, si Latine loqui volumus, quos
 appellare vere possumus? opinor eos, qui scu-
 tis, telisque parati, ornatique sunt. Quid
 igitur? si glebis, aut faxis, aut fustibus ali-
 quem de fundo præcipitem egeris; jussusque
 sis, quem hominibus armatis dejeceris, re-
 stituere: restituisse te dices? Verba si valent:
 si causæ non ratione, sed vocibus ponderan-
 tur: me auctore dicito. vinctes profecto, non
 fuisse armatos eos, qui saxa jacerent, quæ de
 terra ipsi tollerent: non esse arma cæspites,
 neque glebas: non fuisse armatos eos, qui
 prætereuntes ramum defringerent arboris:
 arma esse suis nominibus, alia ad tegendum,
 alia ad nocendum: quæ qui non habuerint,
 eos inermes fuisse vinctes. Verum siquidem⁶¹
 erit armorum judicium; tum ista dicito: juris
 judicium cum erit & æquitatis; cave in ista
 tam frigida, tam jejuna calumnia delitescas.
 non enim reperies quemquam judicem, aut
 recuperatorem, qui, tamquam si arma mili-
 tis inspiciunda sint, ita probet armatum: sed
 perinde valebit, quasi paratissimi fuerint, si
 reperientur ita parati fuisse, ut vim vitæ aut
 corpori potuerint afferre. Atque, ut magis²²
 intelligas, quam verba nihil valeant: si tu⁶²

solus, aut quivis unus cum scuto, cum gladio, impetum in me fecisset, atque ego ita dejectus essem: auderesne dicere, interdictum esse de armatis hominibus: hic autem hominem armatum unum fuisse? Non, opinor, tam impudens esses. Atqui vide, ne multo nunc sis impudentior. nam tum quidem omnes mortales implorare posses, quod homines in tuo negotio Latine loqui obliviscerentur; quod inermes armati judicarentur: quod, cum interdictum esset de pluribus, commissa res esset ab uno; unus homo plures esse homines judicaretur. Verum in his causis non verba veniunt in iudicium, sed ea res, cujus causa verba hæc in interdictum coniecta sunt. Vim, quæ ad caput & ad vitam pertinet, restitui sine ulla exceptione voluerunt. Ea fit plerumque per homines coactos, armatosque: quæ si alio consilio, eodem periculo facta sit; eodem jure esse voluerunt. Non enim major est injuria, si tua familia, quam si tuus villicus: non si tui servi, quam si alieni, ac mercenarii: non, si tuus procurator, quam si vicinus, aut liberus: non, si coactis hominibus, quam si voluntariis, aut etiam assiduis & domesticis: non, si armatis, quam si inermibus, qui

vim haberent armatorum ad nocendum: non, si pluribus, quam si uno armato. Quibus enim rebus plerumque vis fit, ejusmodi hæres appellantur interdicto, si per alias res eadem facta vis est: ea, tametsi verbis interdicti non concluditur, tamen sententia juris atque auctoritate retinetur.

Venio nunc ad illum tuum: *Non dejeci, 23*
si non sivi accedere. Puto te ipsum, Piso, per-⁶⁴
 spicere, quanto ista sit angustior, iniquior-
 que defensio, quam si illa uterere: *Non fue-*
runt armati: cum fustibus & saxis fuerunt.
 Si mehercule mihi, non copioso homini ad
 dicendum, optio detur, utrum malim defen-
 dere, non esse dejectum eum, cui vi & ar-
 mis ingredienti sit occursum, an, armatos non
 fuisse eos, qui sine scutis ac sine ferro fuerint:
 omnino, ad probandum utramque rem videam
 infirmam, nugatoriamque esse: ad dicendum
 autem, in altera videar mihi aliquid reperire
 posse, non fuisse armatos eos, qui neque ferri
 quidquam, neque scutum ullum habuerint:
 hic vero hæream, si mihi defendendum sit,
 eum, qui pulsus, fugatusque sit, non esse
 dejectum. Atque illud in tota defensione tua⁶⁵
 mihi maxime mirum videbatur, te dicere,
 jurisconsultorum auctoritati obtemperari non

oportere. Quod ego tametsi non nunc primum, neque in hac causa solum, audio, tamen admodum mirabar, abs te quam ob rem diceretur. nam ceteri tum ad istam hortationem decurrunt, cum se in causa putant habere æquum & bonum, quod defendant. si contra verbis & litteris, & (ut dici solet) summo jure contenditur: solent ejusmodi iniquitati boni & æqui nomen, dignitatemque opponere. Tum illud, quod dicitur, SIVE, NIVE, irrident: tam aucupia verborum, & litterarum tendiculas in invidiam vocant: tum vociferantur, ex æquo & bono, non ex callido, versutoque jure, rem judicari oportere: scriptum sequi, calumniatoris esse: boni judicis, voluntatem scriptoris, auctoritatemque defendere. In ista vero causa, cum tu sis
66 is, qui te verbo, litteraque defendas: cum tuæ sint hæ partes, Unde dejectus es? an inde, quo prohibitus es accedere, ejectus es, non dejectus? Cum tua sit hæc oratio: Fateor, me homines coëgisse: fateor, armasse: fateor, tibi mortem esse minitatum: fateor, hoc interdicto prætoris vindicari, si voluntas & æquitas valeat: sed ego invenio in interdicto verbum unum, ubi delitescam: non dejeci te ex eo loco, quem in locum prohibui

ne venires. In ista defensione accusas eos, qui 24
 consuluntur, quod æquitatis censeant ratio-
 nem, non verbi, haberi oportere. Et hoc 67
 loco Scævola, dixisti, causam apud centum-
 viros non tenuisse: quem ego antea comme-
 moravi, quod idem faceret, quod tu nunc
 (tametsi ille in aliqua causa faciebat, tu in
 nulla facis) tamen probasse nemini, quod de-
 fendit, quia verbis oppugnare æquitatem vi-
 debatur. Cum id miror, te hoc in hac re,
 alieno tempore, & contra, quam ista causa
 postulasset, defendisse: tum illud vulgo in ju-
 diciis, & nonnumquam ab ingeniosis homini-
 bus defendi, mihi mirum videri solet, nec
 jurisconsultis concedi, nec jus civile in causis
 semper valere oportere. Nam qui hoc dispu- 68
 tant, si id dicunt, non recte aliquid statuere
 eos, qui consulantur: non hoc debent dicere,
 juri civili, sed hominibus stultis, obtemperari
 non oportere. sin illos recte respondere con-
 cedunt, & aliter judicari dicunt oportere:
 male judicari oportere dicunt: neque enim
 fieri potest, ut aliud judicari de jure, aliud
 responderi oporteat: nec ut quisquam juris
 numeretur peritus, qui id statuatur esse jus,
 quod non oporteat judicari. At est aliquando 69
 contra judicatum. Primum utrum recte, an

perperam? si recte, id fuit jus, quod judicatum est: finaliter; non dubium est, utrum iudices an jurisconsulti vituperandi sint. deinde, si de jure vario quippiam judicatum est; non potius contra jurisconsultos statuunt, si aliter pronuntiatum est, ac Mucio placuit, quam ex eorum auctoritate, si, ut Manilius statuebat, sic est judicatum. Etenim ipse Crassus non ita causam apud centumviros egit, ut contra jurisconsultos diceret: sed ut hoc doceret, illud, quod Scævola defendebat, non esse juris: & in eam rem non solum rationes afferret, sed etiam Q. Mucio, focero suo, multisque peritissimis hominibus auctoribus uteretur. Nam qui jus civile contemnendum
25⁷⁰ putat, is vincula revellit non modo iudiciorum, sed etiam utilitatis, vitæque communis: qui autem interpretes juris vituperat; si imperitos juris esse dicit; de hominibus, non de jure civili detrahit. sin peritis non putat esse obtemperandum, non homines lædit, sed leges ac jura labefactat. Quod vobis venire in mentem profecto necesse est, nihil esse in civitate tam diligenter, quam jus civile, retinendum. etenim, hoc sublato, nihil est, quare exploratum cuiquam possit esse, quid suum, aut quid alienum sit: nihil est, quod

æquabile inter omnes, atque unum omnibus
 esse possit. Itaque in ceteris controversiis at- 71
 que judiciis, cum quæritur, aliquid factum
 necne sit, verum an falsum proferatur: &
 fictus testis subornari solet, & interponi falsæ
 tabulæ: nonnumquam, honesto ac probabili
 nomine, bono viro judici error objici, im-
 probo facultas dari, ut, cum sciens perperam
 judicarit, testimonium aut tabulas secutus esse
 videatur. In jure nihil est ejusmodi, recupe-
 ratores: non tabulæ falsæ, non testis impro-
 bus: denique nimia ista, quæ dominatur in
 civitate, potentia, in hoc solo genere quiescit:
 quid agat, quomodo aggrediatur judicem, qua
 denique digitum proferat, non habet. Illud 72
 enim potest dici judici ab aliquo non tam ve-
 recundo homine, quam gratioso: Judica hoc
 factum esse, aut numquam esse factum vel
 cogitatum: crede huic testi: has comproba
 tabulas. hoc non potest: Cui filius agnatus
 sit, ejus testamentum non esse ruptum, ju-
 dica: quod mulier sine tutore auctore pro-
 miserit, deberi. Non est aditus ad hujusmodi
 res, neque potentiæ cujusquam, neque gra-
 tiæ: denique, quo majus hoc, sanctiusque
 videatur, ne pretio quidem corrumpi judex
 in ejusmodi causa potest. Iste vester testis, 73

qui ausus est dicere, *FECISSE VIDERI EVM*, de quo, ne cuius rei argueretur quidem, scire potuisset, ipse numquam auderet judicare, deberi viro dotem, quam mulier nullo auctore dixisset. O rem præclaram, vobisque ob hoc retinendam, recuperatores!

26 Quod enim est jus civile? quod neque inflecti gratia, neque perfringi potentia, neque adulterari pecunia possit: quod si non modo oppressum, sed etiam desertum, aut negligentius adservatum erit; nihil est, quod quisquam sese habere certum, aut a patre accepturum, aut relicturum liberis arbitretur. Quid enim refert, ædes, aut fundum relictum a patre, aut aliqua ratione habere bene partum, si incertum sit, quæ [cum omnia tua,] jure mancipii sint, ea possisne retinere? si parum sit communitum jus? si civili ac publica lege contra alicujus gratiam teneri non potest? Quid, inquam, prodest, fundum habere, si, quæ decentissime descripta a majoribus jura finium, possessionum, aquarum, itinerumque sunt, hæc perturbari aliqua ratione, commutarique possunt? Mihi credite: major hereditas venit unicuique vestrûm in iisdem bonis, a jure, & a legibus, quam ab iis, a quibus illa ipsa bona relicta sunt. nam, ut

perveniat ad me fundus, testamento alicujus fieri potest: ut retineam, quod meum factum sit, sine jure civili non potest. Fundus a patre relinqui potest: at usucapio fundi, hoc est, finis sollicitudinis, ac periculi litium, non a patre relinquitur, sed a legibus. Aquæductus, haustus, iter, actus, a patre: sed rata auctoritas harum rerum omnium a jure civili sumitur. Quapropter non minus diligenter ea, 75 quæ a majoribus accepistis, publica patrimonium juris, quam privatæ rei vestræ retinere debetis: non solum, quod hæc jure civili septa sunt, sed etiam quod patrimonium unius incommodo dimittitur; jus amitti non potest, sine magno incommodo civitatis.

In hac ipsa causa, recuperatores, si hoc 27 nos non obtinebimus, vi, armatis hominibus dejectum esse eum, quem vi, armatis hominibus pulsum, fugatumque esse constat: Cæcina rem non amittet, quam ipsam animo forti, si tempus ita ferret, amitteret; in possessionem in præsentia non restituetur: nihil 76 amplius: populi Romani causa, civitatis jus, bona, fortunæ, possessionesque in dubium, incertumque revocabuntur: vestra auctoritate hoc constituetur, hoc præscribetur: quicum tu posthac de possessione contendes, eum, si

Ingressum modo dejeceris, in prædium restitu-
 tuas oportebit: sin autem ingredienti, cum
 armata multitudine obvius fueris, & ita ve-
 nientem repuleris, fugaris, averteris; non
 restitues. tum statueritis vim in cæde solum,
 non etiam in animo: nisi cruor appareat, vim
 non esse factam: injuriarum delictum esse,
 qui prohibitus sit; nisi ex eo loco, ubi vesti-
 77 gium impresserit, dejici neminem posse. Juris
 igitur retineri sententiam, & æquitatem plu-
 rimum valere oportere; an verbo ac littera
 jus omne torqueri; vos statuite, recuperato-
 res, utrum utilius esse videatur. Hoc loco
 percommode accidit, quod non adest is, qui
 paulo ante affuit, & adesse nobis frequenter
 in hac causa solet, vir ornatissimus, C. Aquil-
 lius: (nam ipso præsentem, de virtute ejus &
 prudentia timidius dicerem; quod & ipse pu-
 dore quodam afficeretur ex sua laude, & me
 similis ratio pudoris a præsentis laude tarda-
 ret,) cujus auctoritati, dictum est, ab illa
 causa concedi nimium non oportere. Vereor,
 de tali viro ne plus dicam, quam vos aut sen-
 tiatis, aut apud vos commemorari velitis.
 78 Quapropter hoc dicam, numquam ejus aucto-
 ritatem nimium valere, cujus prudentiam po-
 pulus Romanus in cavendo, non in decipiendo
 perspexerit:

perspexerit: qui juris civilis rationem numquam ab æquitate sejunxerit: qui tot annos ingenium, laborem, fidem suam populo Romano promptam, expositamque præbuerit: qui ita justus & bonus vir est, ut natura, non disciplina consultus esse videatur: ita peritus ac prudens, ut ex jure civili, non scientia solum quædam, verum etiam bonitas nata videatur: cujus tantum est ingenium, ita prompta fides, ut, quidquid inde haurias, purum, liquidumque te haurire sentias. Quare⁷⁹ permagnam initis a nobis gratiam, cum eum auctorem nostræ defensionis esse dicitis. Illud autem miror, cur vos aliquid contra me sentire dicatis, cum eum auctorem vos pro me appelletis, nostrum nominetis. Verumtamen quid ait iste noster auctor? Omnibus, quidquid verbis actum, pronuntiatumque sit, convenit. Ego ex isto genere consultorum non²⁸ nominem, ut opinor, istum ipsum, quo nos auctore rem istam agere, & defensionem causæ constituere vos dicitis. qui cum istam disputationem mecum ingressus esset, non posse probari, quemquam esse dejectum, nisi ex eo loco, in quo fuisset: rem & sententiam interdicti mecum facere fatebatur: verbo me excludi dicebat: a verbo autem posse recedi

80 non arbitrabatur. Cum exemplis uterer multis, etiam illa materia æquitatis, ab verbo & ab scripto, plurimis sæpe in rebus, jus & æqui, bonique rationem esse sejunctam; semperque id valuisse plurimum, quod in se auctoritatis habuisset, æquitatisque plurimum: consolatus est me, & ostendit, in hac ipsa causa nihil esse, quod laborarem: nam verba ipsa sponfionis facere mecum, si vellem diligenter attendere. Quonam, inquam, modo? Quia certe, inquit, dejectus est Cæcina vi, hominibus armatis, aliquo ex loco: si non ex eo loco, quem in locum venire voluit; at ex eo certe, unde fugit. Quid tum? Prætor, inquit, interdixit, ut, unde dejectus esset, eo restitueretur, hoc est, quicumque is locus esset, unde dejectus esset. Aebutius autem, qui fatetur, aliquo ex loco dejectum esse Cæcinam, is, quo modo se restituisse dixit, necesse est male fecerit sponfionem. Quid est, 81 Piso? placet tibi pugnare verbis? placet causam juris & æquitatis, &, non nostræ possessionis, sed omnino possessionum omnium, constituere in verbo? Ego, quod mihi videretur, quod a majoribus factitatum, quod horum auctoritate, quibus judicandum est, dignum esset, ostendi, id verum, id æquum, id utile

omnibus esse, spectari, quo consilio & qua sententia, non, quibus quidque verbis esset actum. Tu me ad verbum vocas? non ante venio, quam recusaro. nego oportere, nego obtineri posse, nego ullam rem esse, quæ aut comprehendi satis, aut caveri, aut excipi possit, si aut præterito aliquo verbo, aut ambigue posito, sententia & re cognita, non id, quod intelligitur, sed id, quod dicitur, valebit.

Quoniam satis recusavi, venio jam quo ²⁹ vocas. Quæro abs te, si me dejectus, non de ⁸² Fulciniano fundo: neque enim prætor, si ex eo fundo essem dejectus, ita me restitui iussit; sed eo, unde dejectus essem: sum ex proximo vicini fundo dejectus, qua adibam ad istum fundum: sum de via: sum certe alicunde, siue de privato, siue de publico. eo restitui sum iussus. restituisse te dixisti. nego me ex decreto prætoris restitutum esse. Quid ad hæc dicimus? aut tuo, quemadmodum dicitur, gladio, aut nostro, defensio tua conficiatur, necesse est. Si ad interdicti sententiam confugis, &, de quo fundo actum sit ⁸³ tum, cum Aebutius restituere jubebatur, id quærendum esse dicis, neque æquitatem rei verbi laqueo capi putas oportere: in meis castris, præsidiisque versaris. mea, mea est ista

defensio: ego hoc vociferor: ego omnes homines, deosque testor: cum majores vim armatam nulla juris defensione texerint, non vestigium ejus, qui dejectus sit, sed factum illius, qui dejecerit, in judicium venire: dejectum esse, qui fugatus sit: vim esse factam,
84 cui periculum mortis sit injectum. Istum locum fugis & reformidas, & me ex hoc, ut ita dicam, campo æquitatis ad istas verborum angustias & ad omnes litterarum angulos revocas: in iis ipsis includere vis insidiis, quas mihi conaris opponere. Non dejeci, sed ejeci. Peracutum hoc tibi videtur: hic est mucro defensionis tuæ. in eum ipsum causa tua incurrat, necesse est. Ego enim tibi refero: si non sum ex eo loco dejectus, quo prohibitus sum accedere; at ex eo sum dejectus, quo accessi, unde fugi. Si prætor non distinxit locum, quo me restitui juberet, & restitui justus
85 fit; non sum ex decreto restitutus. Velim, recuperatores, hoc totum, si vobis versutius, quam mea consuetudo defendendi fert, videbitur, sic existimetis: primum alium, non me, excogitasse: deinde hujus rationis non modo non inventorem, sed ne probatorem quidem esse me: idque me non ad meam defensionem attulisse, sed illorum defensioni

retulisse: me posse pro meo jure dicere, neque in hac re, quam ego protuli, quaeri oportere, quibus verbis praetor interdixerit, sed de quo loco sit actum, cum interdixit: neque in vi armatorum spectari oportere, in quo loco sit facta vis, verum sitne facta: te vero nullo modo posse defendere, in qua re tu velis, verba spectari oportere: in qua re nolis, non oportere. Verumtamen, ecquid ³⁰ mihi respondetur ad illud, quod antea dixi, ⁸⁶ non solum re & sententia, sed verbis quoque hoc interdictum ita esse compositum, ut nihil commutandum videretur? Attendite diligenter, quaeso, recuperatores. Est enim vestri ingenii, non meam, sed majorum prudentiam cognoscere: non enim sum id dicturus, quod ego invenerim, sed quod illos non fugerit. Cum de vi interdicitur, duo genera causarum esse intelligebant, ad quae interdictum pertineret: unum, si qui ex eo loco, in quo esset: alterum, si ab eo loco, quo veniret, vi dejectus esset: & horum utrumque, neque praeterea quidquam, potest accedere, recuperatores. Id adeo, si placet, con- ⁸⁷ siderate. Si qui meam familiam de meo fundo dejecerit, ex eo me loco dejecerit. si qui mihi praesto fuerit cum armatis hominibus extra

meum fundum, & me introire prohibuerit; non ex eo, sed ab eo loco me dejecerit. Ad hæc duo genera rerum, unum verbum, quod satis declararet utrasque res, invenerunt: ut, five ex fundo, five a fundo dejectus essem, uno atque eodem interdicto restituerer, **VNDE TV**. Hoc verbum, **VNDE**, utrumque declarat: & ex quo loco, & a quo loco. Unde dejectus est Cinna? ex urbe. Unde dejectus*? ab urbe. Unde dejecti Galli? a Capitolio. Unde, qui cum Graccho fuerunt? ex Capitolio. Videtis igitur, hoc uno verbo significari res duas, & ex quo, & a quo loco. Cum autem eo restitui jubet, ita jubet: ut, si Galli a majoribus nostris postularent, ut eo restituerentur, unde dejecti essent, & aliqua vi hoc assequi possent: non, opinor, eos in cuniculum, qua aggressi erant, sed in Capitolium restitui oporteret. hoc enim intelligitur. **VNDE TV DEJECISTI**, five ex quo loco, five a quo loco: **EO RESTITVAS**. hoc jam simplex est, in eum locum restituas: five ex hoc loco dejecisti, restitue in hunc locum: five ab hoc loco, restitue in eum locum, non ex quo, sed a quo dejectus est. Ut si qui ex alto, cum ad patriam accessisset, tempestate subito rejectus optaret, ut, eum

esset a patria dejectus, eo restitueretur; hoc, opinor, optaret, ut, a quo loco depulsus esset, in eum se fortuna restitueret, non in salum, sed in ipsam urbem, quam petebat: sic, (quoniam vim verborum necessario similitudine rerum aucupamur,) qui postulat, ut, a quo loco dejectus est, hoc est, unde dejectus est, eo restituatur; hoc postulat, ut in eum ipsum locum restituatur. Cum verba nos ³¹ eo ducunt, tum res ipsa hoc sentire atque in-⁸⁹ telligere cogit. Etenim, Piso, (redeo nunc ad illa principia defensionis meæ,) si quis te ex ædibus tuis vi, hominibus armatis deiecerit, quid ages? opinor, hoc interdicto, quo nos usi sumus, persequere. Quid? si qui jam de foro redeuntem, armatis hominibus domum tuam te introire prohibuerit, quid ages? utere eodem interdicto. Cum igitur prætor interdixerit, unde dejectus es, ut eo restituaris: tu hoc idem, quod ego dico, & quod perspicuum est, interpretabere: cum illud verbum, VNDE, in utramque rem valeat, eoque tu restitui sis iussus: tam te in ædes restitui oportere, si e vestibulo, quam si ex interiore ædium parte dejectus sis.

Ut vero jam, recuperatores, nulla dubi-⁹⁰ tatio sit, si rem, si verba spectare vultis,

quin secundum nos iudicetis, exoritur hic
 jam, obrutis rebus omnibus & perditis, illa
 defensio, eum dejici posse, qui tum possideat:
 qui non possideat, nullo modo posse. Itaque,
 si ego sim a tuis ædibus dejectus, restitui non
 oportere: si ipse sis, oportere. Numera, quam
 multa in ista defensione falsa sint, Piso. Ac
 primum illud attende, te jam ex illa ratione
 esse depulsum, quod negabas quemquam de-
 jici posse, nisi qui in eo loco fuerit: nunc,
 qui possideat, eum, etiam si non fuerit in eo
⁹¹loco, dejici posse concedis. Cur ergo aut in
 illud quotidianum interdictum, **VNDE IL-
 LE ME VI DEJECIT**, additur, **CVM
 EGO POSSIDEREM**, si dejici nemo potest,
 qui non possidet: aut in hoc interdictum,
DE HOMINIBVS ARMATIS, non addi-
 tur, si oportet quæri, possederit, necne?
 Negas dejici, nisi qui possideat. Ostendo, si
 sine armatis, coactisve hominibus dejectus
 quisquam sit, eum, qui fateatur se dejecisse,
 vincere sponsonem, si ostendat, eum non
 possedisse. Negas dejici, nisi qui possideat.
 Ostendo ex hoc interdicto, **DE ARMATIS
 HOMINIBVS**, qui possit ostendere non pos-
 sedisse eum, qui dejectus sit, condemnari
 tamen sponsonis necesse esse, si fateatur esse

dejectum. Dupliciter homines dejiciuntur: 32
aut sine coactis, armatisve hominibus, aut⁹²
per ejusmodi rationem, aut per vim. Ad duas
dissimiles res duo dejecta interdicta sunt.
In illa vi quotidiana non satis est, posse do-
cere se dejectum, nisi ostendere possit, cum
possideret, tum dejectum. ne id quidem satis
est, nisi docet, ita se possedisse, ut nec vi,
nec clam, nec precario possederit. Itaque is,
qui se restituisse dixit, magna voce sæpe con-
fiteri solet, se vi dejecisse: verum illud ad-
dit: Non possidebat: vel etiam, cum hoc
ipsum concessit, vincit tamen sponsonem, si
planum facit, ab se illum aut vi, aut clam,
aut precario possedisse. Videtisne, quot de- 93
sponsonibus eum, qui sine armis ac multitu-
dine vim fecerit, uti posse majores voluerunt?
hunc vero, qui ab jure, officio, bonis mori-
bus, ad ferrum, ad arma, ad cædem confu-
gerit, nudum in causa destitutum videtis;
ut, qui armatus de possessione contendisset,
inermis plane de sponsonem certaret. Ecquid
igitur interest, Piso, inter hæc interdicta?
ecquid interest, utrum hoc additum, *cum*
A. Caecina possederit, necne? Ecquid te ra-
tio juris, ecquid interdictorum dissimilitudo,
ecquid auctoritas majorum commovet? Si

effet additum: de eo quæri oporteret. addi-
 94 tum non est: tamen oportebit? Atque ego
 in hoc Cæcinam non defendo. possedit enim
 Cæcina, recuperatores: & id, tametsi extra
 causam est, percurram tamen brevi, ut non
 minus hominem ipsum, quam jus commune
 defensum velitis. Cæsenniam possedisse propter
 usumfructum, non negas. Qui colonus ha-
 buit conductum de Cæsennia fundum; cum
 idem ex eadem conductione fuerit in fundo.
 Dubium est, quin, si Cæsennia tum posside-
 bat, cum erat colonus in fundo, post ejus
 mortem heres eodem jure possederit? Dein-
 de ipse Cæcina, cum circuiret prædia, venit
 in istum fundum; rationes a colono accepit.
 95 sunt in eam rem testimonia. Postea cur, Ae-
 buti, de isto potius fundo, quam de alio, si
 quem habes, Cæcinæ denunciabas, si Cæcina
 non possidebat? Ipse porro Cæcina cur se
 moribus deduci volebat; idque tibi, de ami-
 corum, etiam de ipsius C. Aquillii sententia
 responderat?

33 At enim Sulla legem tulit. Ut nihil de
 illo tempore, nihil de calamitate reipublicæ
 querar, hoc tibi respondeo: adscripsisse eun-
 dem Sullam in eandem legem, SI QUID
 JVS NON ESSET ROGARI, EJVS EA

LEGE NIHILVM ROGATVM. Quid est, quod jus non fit, quod populus jubere aut vetare non possit? Ut ne longius abeam, declarat ista adscriptio, esse aliquid. nam, nisi esset, hoc in omnibus legibus non adscriberetur. Sed quæro abs te, putesne, si populus 96 jusserit, me tuum, aut item, te meum servum esse: id jussum ratum atque firmum futurum? Perspicias hoc nihil esse, ut in ceteris, quæ rogavit. Primum illud concedis, non, quidquid populus jusserit, ratum esse oportere. deinde nihil rationis affers, quam obrem, si libertas adimi nullo modo possit, civitas possit. nam & eodem modo de utraque re traditum nobis est; & si semel civitas adimi potest, retineri libertas non potest. Qui enim potest jure Quiritium liber esse is, qui in jure Quiritium non est? Atque ego 97 hanc adolescentulus causam, cum agerem contra hominem disertissimum nostræ civitatis, Cottam, probavi. Cum Arretinæ mulieris libertatem defenderem, & Cotta decemviris religionem injecisset, non posse sacramentum nostrum justum judicari, quod Arretinis adempta civitas esset, & ego vehementius contendissem, civitatem adimi non potuisse: decemviri prima actione non judicaverunt:

postea, re quæsitâ & deliberata, sacramentum
 nostrum justum judicaverunt. Atque hoc, &
 contra dicente Cotta, & Sulla vivo, judica-
 tum est. Jam vero in ceteris, ut omnes, qui
 in eadem causa sunt, & lege agant, & suum
 jus persequantur, & omnes jure civili, sine
 cujusquam aut magistratus, aut judicis, aut
 periti hominis, aut imperiti dubitatione,
 utantur, quid ego commemorem? dubium
 98 nemini vestrûm est. Certe quæri hoc solere
 me non præterit, (ut ex me ea, quæ tibi in
 mentem non veniunt, audias,) quemadmo-
 dum, si civitas adimi non possit, in colonias
 Latinas sæpe nostri cives profecti sint. Aut
 sua voluntate, aut legis multa profecti sunt:
 quam multam si sufferre voluissent, tum ma-
 34 nere in civitate potuissent. Quid? quem pater
 patratus dedit; aut suus pater, populusve
 vendidit, quo is jure amittit civitatem? Ut
 religione civitas solvatur, civis Romanus tra-
 ditur: qui cum est acceptus, est eorum, qui-
 bus est deditus: si non accipiunt, ut Mancini-
 num Numantini, retinet integram causam &
 jus civitatis. Si pater vendidit eum, quem
 in suam potestatem susceperat, ex potestate
 99 dimittit. Jam populus cum eum vendidit, qui
 miles factus non est, non adimit ei libertatem,

sed iudicat, non esse eum liberum, qui, ut liber sit, adire periculum noluit: cum autem incensum vendit, hoc iudicat; cum is, qui in servitute iusta fuerit, censu liberetur, eum, qui, cum liber esset, censi noluerit, ipsum sibi libertatem abjudicasse. Quod si maxime iis rebus adimi libertas aut civitas potest; non intelligunt, qui hæc commemorant, si per has rationes adimi majores posse voluerunt, alio modo noluisse? Nam, ut hæc ex ¹⁰⁰ iure civili protulerunt, sic afferant velim, quibus lege aut Romana civitas aut libertas erepta sit. Nam quod ad exilium attinet, perspicue intelligi potest, quale sit. Exilium enim, non supplicium est, sed perfugium, portusque supplicii. nam qui volunt poenam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eo solum vertunt; hoc est, sedem ac locum mutant. Itaque nulla in lege nostra reperietur, ut apud ceteras civitates, maleficio ullum exilio esse multatum; sed cum homines, vincula, necesse, ignominiasque vitant, quæ sunt legibus constitutæ, confugiunt quasi ad aram, in exilium: qui si in civitate legis vim subire vellent, non prius civitatem, quam vitam amitterent: quia nolunt; non adimitur his civitas, sed ab his relinquitur atque deponitur.

Nam, cum ex nostro jure duarum civitatum nemo esse possit, tum amittitur hæc civitas denique, cum is, qui profugit, receptus est
 101 in exilium, hoc est, in aliam civitatem. Non me præterit, recuperatores, tametsi de hoc jure multa prætereo, tamen me longius prolapsus esse, quam ratio vestri judicii postularit. Verum id feci, non quod vos in hac causa hanc defensionem desiderare arbitrarer, sed ut omnes intelligerent, nec ademptam cuiquam civitatem esse, nec adimi posse. Hoc cum eos scire volui, quibus Sulla voluit injuriam facere, tum omnes ceteros novos, veteresque cives. Neque enim ratio afferri potest, cur, si cuiquam novo civi potuerit adimi civitas, non omnibus patriciis, omni-
 35 bus antiquissimis civibus possit. Nam ad hanc
 102 quidem causam nihil hoc pertinuisse, primum ex eo intelligi potest, quod vos ea de re judicare non debetis: deinde quod Sulla ipse ita tulit de civitate, ut non sustulerit horum nexa atque hereditates. jubet enim eodem jure esse, quo fuerint Ariminenses: quos quis ignorat duodecim coloniarum fuisse, & a populo Romano hereditates capere potuisse? Quod si adimi civitas A. Cæcinæ lege potuisset, magis illam rationem tamen omnes boni

quæreremus, quemadmodum spectatissimum,
 pudentissimumque hominem, summo consilio,
 summa virtute, summa auctoritate domestica
 præditum, levatum injuria, civem retinere
 possemus, quam uti nunc, cum de jure civi-
 tatis nihil potuerit deperdere, quisquam ex-
 sistat, nisi tui, Sexte, similis & stultitia &
 impudentia, qui huic civitatem ademptam esse
 dicat. Qui quoniam, recuperatores, suum 103
 jus non deseruit, neque quicquam illius au-
 daciæ, petulantiaque concessit; derelinquo
 jam communem causam, populique Romani
 jus in vestra fide ac religione depono. Is ho- 36
 mo ita se probatum vobis, vestrique similibus
 semper voluit, ut id non minus in hac causa
 laborarit, nec contenderit aliud, quam ne
 jus suum dissolute relinquere videretur: nec
 minus vereretur, ne contemnere Aebutium,
 quam ne ab eo contemptus esse existimaretur.

Quapropter si quid extra judicium est, 104
 quod homini tribuendum sit: habetis homi-
 nem singulari pudore, virtute cognita, &
 spectata fide, amplissimis viris Etruriæ to-
 tius, in utraque fortuna cognitum multis
 signis & virtutis & humanitatis. Si quid in
 contraria parte in homine offendendum sit:
 habetis eum, ut nihil dicam amplius, qui se

homines coëgisse fateatur. Sin, hominibus remotis, de causa quæritis: cum iudicium de vi sit: is, qui arguitur, vim se hominibus armatis fecisse fateatur: verbo se, non æquitate defendere conetur: id quoque ei verbum ipsum ereptum esse videatis: auctoritatem sapientissimorum hominum facere nobiscum: in iudicium non venire, utrum Cæcina possederit, necne; tamen doceri possedisse: multo etiam minus quæri, A. Cæcinæ fundus sit, necne; me tamen idipsum docuisse, fundum esse Cæcinæ: cum hæc ita sint, statuite, quid vos tempora reipublicæ de armatis hominibus, quid illius confessio de vi, quid nostra decisio de æquitate, quid ratio interdicti de jure admoneant, ut iudicetis.

